

Բոլոր կենդանիք՝ էջ, ձին, եզ, ոչխար՝
 իստ ճարակէին անուշ ի դալար.
 Յերջանկութեան դրախտ կարծես լինէին,
 ԶԱստուած օրհնէին զարման այն օրին:
 Ահ, Սոխակ միայն թափառէր լալով:

Բնութիւն իր փառքով, զերթ յաւերժահայտ՝
 իր թիկունքն ի վեր սփռէր վէտ վէտ վարս.
 Հողի մէջ ծըլած դեռ սաղմնային տունկ՝
 Փթթէր մեղմօրէն, շուրջ ցրէր իր խունկ.
 Սոխակ միայնակ թափառէր լալով:

Գիշեր, յերկնից պարն այն աստեղափայլ՝
 Դշխոյ պնդ լուսին անունը նազանգ քայլ.
 Իր այաց կայծեր մեթ ըստր վառէր,
 Յանդուղտ սեւեռէր, այլ նա չէր սարսռէր:
 Սոխակ, ոհ, միայն թըռէր վայելով:

Լայր միշտ, կոծելով իւր սիրտն անզաղար.
 Ինչ կ'ըսէք, չբզտաւ իրեն մի դաղար.
 Ողջ Հայաստանի վերեւէն անցաւ,
 Վազեց, դադրեցաւ, ճորէն սըրցացաւ:
 Սոխակն էր, միտակ փախաւ վայ տալով....

Հայաստան աշխարհ, սոխակին դըրախտ,
 Ամայի անմարդ գարձուցեր էր բախտ.
 Վարդը թոռմած էր, թօշնած՝ մըրըրկէն,
 Յաւա զըրկուած էր սոխակն իր սեպէն:
 Սոխակ, ախ, մրկէր՝ վարդը ողբալով:

Որն ողբար՝ չգիտէր. Հայաստան թէ վարդ.
 Սիրտ կը յօշոտուէր՝ երբ ուկնդէր մարդ:
 Բայց նա չըմտեց աւելին տեսնել,
 Եւ ոչ ալ ընտրեց ճամբայ մը անել....
 Սոխակը միայն ընտրեց մէկ ճամբայ:

— «Առ վերջին կարօտս, ո՛ր դու Հայաստան,
 Եւ վերջին համբոյս, ո՛ր վարդ սիրական...»:
 Ճակատագրային սա խօսքերն ըսաւ,
 Ոհ, ինչ..., սոխակին կեանքն ալ վերջացաւ....

Բ

Վեր ըսի թէ նոր բացուեւ էր Գարուն,
 Կոր եւ արթնացած գեղափայլ Բնութիւն.
 Սոխակի համար ամէնն ալ ոչինչ,
 Իւր սիրական վարդն եղած էր բնաշինը....
 Այո, վերջացաւ և Սոխակի կեանք,
 Մի՞թէ պիտ' նոյնպէս վերնայ և Հայ Ազգ....

Սոսկալի մըրքիկ բուռն ուժգնութեամբ
 Կորիք բնութիւնը զարկաւ անգթութեամբ.
 Ի մի անկընթարթ հնձեց շատ ծաղիկ՝
 Մատաղ հասակով..., վաղագրաւ հոգիք....
 Այո, վերջացաւ Սոխակի քաղցր կեանք.
 Մի՞թէ պիտ' նոյնպէս վերնայ և Հայկեանք....

Կորգեղստ Բրնուիթին արեամբ կարմրեցաւ.
 Նիկնող կուսին պէս վառ փայլ մը զգեցաւ.

Այլ ինչ..., երբ, աւաղ, ինքզինքին եկաւ՝
 Ցուրտ մեռելութիւն մ'իր ներս միայն գտաւ....
 Այո, վերջացաւ Սոխակի քաղցր ձայն.
 Մի՞թէ և վերցաւ երկրէս Հայու բուն....

Ինձեիս ու դաշտեր իրենց մէջ առին
 Մեծ ու փոքր կտրեց՝ պարմանիք անգին.
 Չորցուցին խարկին նորածիլ վարդը,
 Կորգեղին միշտ պերճ՝ Սոխակին զարդը....
 Այո, մարեցաւ Սոխակի շող փառք.
 Մի՞թէ ալ դարձաւ Հայու սեւ սեւ բախտ....

Անցորդը տեսաւ, լըսեց այս կոծմունք.
 Եւրոպ մոտացաւ, դրժեց իր խոստմունք.
 Վարդն տաանց ջըրի չորցաւ ցամքեցաւ....
 Սոխակ 'ոսանց վարդի՝ էրուաւ մրկեցաւ....
 Էհ, ալ թաղուեցաւ Սոխակի լեզուն,
 Բայց մի թէ նոյնպէս Հայ Ազգ ու անոն....

ԶԻԹՈՒՆԻ

ՀՈՒՐՐԻՑԵԹԻ ԶՈՂԸ

Խաչվերացի մեւելոց օրն էր, Հուրրիյէ-
 թի անդրանիկ Խաչվերացը և ամենէն միւր-
 թարական տօնը տանջուող, նահատակուող
 և իսպառուող հայ ժողովուրդին: Բոլոր հայ
 արտերը դէպ ի Շիրիլի կ'երթային ազա-
 տութեամբ թափելու իրենց արցունքը ան-
 շուշտ 1895ի զոհերու հողակոյտին վրայ.
 տանելու իրենց խունկը և ձգելու հոն ի-
 րենց աղօթքը:

Էս ալ հոգի մ'ունէի հոն, դամբան
 մը՝ որ արցունքս կ'ուզէր, և հայրենակից
 զոհերս:

Ուղեկիցներս տխուր մտածունքներով կը
 յառաջանային, ու ես անցեալի խորհրդա-
 ծութիւններով մոլորուած՝ հագիւ երբեք
 թայլերս կը փոփոխէի. կը մտածէի թէ
 ոտքիս տակ կաթկըթած է ժամանակին
 անմեղ զոհներու արիւնը:

Ուղեկիցներս ինծիմէ առաջ մտան գե-
 ռեզմանատունը և զացին շրջապատելու
 դամբան մը, և ինծի՝ տեղ թողուցին յու-
 շարձանին դիմաց:

Սեւ տպաւորութեանց ներքեւ կարդացի
 այն տողերը՝ որոնք՝ դեռ-կոկոն կեանքի

մը խամբելը կը գուժէին և այդ վարդը որ կը չորնար՝ պղպուլ մը կը զրկէր իր անուշիկ շուքէն, ընտանիքներ կը խորտակէր որոնք քովս կ'արտասուեն, և կամ հեռուն սենեկի մովթ անկիւնը սեւերու մէջ կը մաշուին:

Ես արցունքներու մէջ ինչ տխուր զգացումներով կարգացի այդ խամբեալ վարդենոյն անունը «Փերուզ Պ....» և յիշեցի արտասուելով նամակի մը այն տողերը որոնք կ'ըսէին. «չուգեց նա մեռնիլ, մինչև որ լուսանկարդ ձեռքը չտուինք»:

Հիմակ՝ ես անձամբ եկած էի իր մօտ... նա իր դամբանին լեզուով իմ ազոթքս կ'ուզէ...

Ուսանց ջնջելու Շիշլիի այդ սպիտակ դամբանին սեւ իմ մտքէս ու սրտէս շըրջան մ'ըրի հոն հայ գերեզմանատան մէջ. ֆահանսներ կը սպասէին հրաւելի՝ «Հոգւոց»ը ըսելու գերեզմաններու վրայ. և կ'անդրադառնայի որ ամէն մեռել իր քարն ու իր լացողն ունէր: Պարսպին մօտ՝ մեծ գերեզման մը միայն չէր թըջուեր. քար ալ չունէր իր վրան: «Նահատակաց գերեզման է» ըսին. և մտքիս մէջ պատկերացաւ այն փոսը՝ ուր նետուեցան մեր ամենէն սիրելի զոհերը Պոլսոյ կարմիր թուականին, որոնք թաղուեցան հոն առանց յայտնի արցունքի և առանց խոնկի:

Եւ հիմակ ո՞րքան որ կը լսեմ ամենուն բերնէն «Նահատակաց յիշատակը օրհնեալ ըլլայ յաւիտեան» երգը, բայց չեմ տեսներ քահանայ մը որ գայ իր «Հոգւոց»ը մրմնջէ, և մէկը՝ որ գայ իր արցունքը թափէ:

Այս խորհրդածութեանց մէջ էի խորասուզուած, յենած այն ծառին՝ որուն վրայ տաճկական պատուած դրօշակ մը կար, զիս սթափեցուց պառուած կիւն մը, տալիս ինքնուրոտակ նիհարցած, փոքրցած, գաւազան մը ձեռքը, ճամբորդութեան փողին իր բոպիկ ոտքերուն վրայ, որ պահ մը երկու ձեռքերով իր գաւազանին վրայ ինկած՝ ինծի հարցուց.

— «Մի՞ն է Նահատակաց գերեզմանը». և աչքերը դարձուց իր շուրջը զանոնք

կեցնելու համար անշուշտ ամենէն շքեղ դամբանին դիմաց, որոնց տակ ո՞վ գիտէ ո՞ր անարժէք անձինքները կը հանգչէին:

Արցունքով կրցայ ըսել, ցուցնելով կոխկոտուած հողակոյտը.

— Ա՛ս է...

Պառաւ ծոնկի եկաւ, ուզեց հողը ճանկոտել, և պոռաց.

— Հո՞ս ես Մովսէսս. ելի՛ր գերեզմանէդ, ա՛լ արցունք չունիմ, ելի՛ր, մեծ մայրիկդ եկած է, մինակ եմ հոս. Հուրբիյէթ է, ելի՛ր զաւակս. — և երգեց ու ողբաց առանց արցունքի՝ զիս իր քով քարացնելով. և նոյն քարացած վիճակիս մէջ կը տեսնէի քահանաներ, որոնք միայն ցաւակցական նայուածքներ տալով խեղճ պառակին՝ կ'ենէին ու կ'իջնէին Նախատուկոյ օրհնելի գերեզմանին մօտիկէն, սպասելով որ այդ մայրը իր դրամն երկնցնէ և ազաչէ.

— «Հոգւոց մը ըսէք զաւկիս վրայ»:

Դուք գոնէ Ազատութեան, Հուրբիյէթի զոհեր կը կոչուիք, ո՞վ Զարդուած հայեր, և ձեր գերեզմանն ունիք՝ ուր կու գայ իր չորցած աչքերով հայ մայր մը զձեզ ողբալու. ատիկա միթիթարութիւն մ'է ինծի ու անոնց՝ որոնք ձեզմէ զրկուած կ'ապրին: Հապա ո՞վ պիտի միթիթալէ այն թըջուած բնտանիքները որոնք իրենց զոհերը տուին Ազատութեան՝ հուրբիյէթի մատնիչներուն...:

Այս իօսքերս ուղղելով Նահատակաց գերեզմանին՝ կը մեկնէի Շիշլիէն, միայնակ թողնով հոն պառաւ իր ցաւերուն մէջ, իր Մովսէսին մօտիկ...:

*
* *

Նոյն օրը, Շիշլիէն վերադարձիս, ճամբուս վրայ՝ տնակի մը պատուհանէն սպիտակ մօրուքով դէմք մը զիս կը բարեւէ. ինծի ծանօթ մ'էր և բնական եկաւ իր հրաւերը չմերժիլ և վեր ելլել:

Հանդարտաբարոյ Նիբրունի մ'էր (Նիսրունի անունով պիտի յիշեմ զինքը միշտ) զիս հիւրընկալողը, հին բէթմի պաշտօն

հետոյ մը, Սատիկանութեան թարգման, ինչպէս հին ատեն՝ այսպէս հիմայ:

Այդ օրերուն Ծ՛վ չէր խօսակցել նորա հաստատ Սահմանադրութեան վրայ, երբ առաջին անգամ իր ծանօթը կը տեսնէր: Ես երբ համիտեան կարմիր, արիւնային շրջանը բաղդատեցի այս նոր շրջանին հետ, յիշեցուցի յիշուներին իր հայրենեաց անհելի կոտորածը, իր տանը այրուիլը, ստացուածքին փնացումը՝ որոնք ամէնքն ալ ինծի ծանօթ էին:

— Այո՛, այո՛, ընդմիջեց յիշուներին, մոխիր դարձած շէնքս՝ փառք Սատուծոյ՝ կրցայ կանգնել, կորսնցուցած ինչքս կըրցայ ձեռք բերել, բայց մէկհատիկ զըստրիկս, որ ալ չդարձաւ և արիւնշաղախ հողին տակ թաղուեցաւ: — Եւ քնական եկաւ արտասուել, ու ես ստիպուեցայ շուտով յօսակցութեան նիւթը փոխել:

*
* *

Հին րիսիմի օրով ամենուն մարդն էր յիշուներին, և որքան միխթարական էր իրեն այդ պաշտօնը, քանի որ ամէն անգամ քաղաքական յանցաւոր հայոց մը փրկութեան պատճառ կ'ըլլար:

Այսօր խմբագիրներն, զրաբէտներ կեանքերն իրեն կը պարտին. քանիներ իր աղաչանքներով և բարի վկայութիւններով կախաղաններէն վար առնուած են. բայց սակայն կարելի՛ էր զամէնքը ազատել, մանաւանդ երբ մատնիչներն հայեր էին: Դահլիճին ինչ մեղք երբ հրամայողը բռնաւոր և անարդար տէր մ'է: Ո՛ր գեղերը և քաղաքները չեն յիշեր այն աղաները՝ որոնք իրենց հայրենակից յեղափոխականները կառավարութեան յանձնեցին:

Գրեթէ տասը տարի առաջ, իրիկուն մը տխուր տուն մտաւ յիշուներին. այդ տխուր թիւը նորօրինակ չէր. իր զաւակները այդ դէմքէն վրայ կը կարդային՝ թէ ապահովապէս հայ զաւակներ մահուան դատապարտուած են:

Հարկ չկար հարցնել «ինչ կայ, հայրիկ»:

Երբունին երբ հառաչանքով մը բազակթուրն վրայ հանգչեցաւ իր որդիներէն մէկը անբոյս:

— Դորէն անմեղներ են, հայրիկ:

— Այո՛, նորէն անմեղներ են, որ զիս կը տանջեն:

— Կարելի չէ՞ նորէն ազատել:

— Կարելի չէ, քանի որ զիրենք իբրեւ յեղափոխական մատնողները աղաներ են: Խեղճ երիտասարդներ, ամէնքն ալ դեռ նոր հայրեր եղած են:

— Վաւերաթուղթեր կան:

— Լոնտոնէն, Հնչակեաններէ նամակներ ընդունած են:

— Կարելի չէ՞, հայրիկ, վտանգաւոր տողերը չթարգմանել:

— Ձաւակս, մատնիչները հայեր են ըսի. զիս ալ կը մատնեն. և իրենց ինչ օգուտ իմ պաշտօնընկեցութենէս և դատապարտութենէս:

Նոյն զիշերը գրեթէ առանց քնանալու լուսցուց յիշուներին. երկրորդ օրը կանուխ՝ Ստամպոլ անցաւ. վայրկեան մը առանձին տեսնելու համար մատնուած ազգակիցները:

Ձամէնքն ալ տխրութեան մէջ թմրած գտաւ:

— Ճար մը, էֆէնտի, հայեր ենք:

— Ձաւակներս, այդ ճարը ձեր աղաները կրնային ընել:

Անոնցմէ մէկը ըսաւ.

— Էֆէնտի, ես հօբեղորորդի մ'ունիմ՝ որ երկու ամաէ ի վեր Ամերիկա գացած է. նամալը որ քովս գտնուեցաւ՝ իրեն եկած պիտի ըլլայ, վասն զի ես ո՛չ մէկ յարաբերութիւն ունեցած չեմ...

— Հասկցայ, հասկցայ ըսաւ յիշուներին ժպտելով. փառք Աստուծոյ որ զքեզ պիտի կարենամ ազատել. ո՛ր էր թէ բռնոր ընկերները Ամերիկայի մէջ անուանակից հօբեղորդիներ ունենային:

Նոյն օրը արտասուելով կը մեկնէր նա Ստամպոլէն, մինչդեռ իր դժբախտ ընկերները հինգ տարուան բանտարկութեան կը դատապարտուէին:

*
**

Պարնանային զով իրիկուն մը, արդէն արեւը մարը մտած էր, բայց խաղաղ ծովուն վրայ կը թափանցէին արեւմտեան կարմիր ամպերու կոյտերը։ Աշխատանքէն և ընտանեկան հոգերէ զերծ այրեր ու կիներ դանդաղաքայլ կը շջլագայէին կանաչութեան վրայ, և ուրիշներ վարը, ծովուն վրայ կը զբոսնուին։

Անուշիկ իրիկուն մը, կապոյտ երկինք մը և ոսկեղէն մայրամուտ մը։

Այդ պահուն երիտասարդ մը և դեռատի կին մը մեծ ծառի մը ներքե՛ւ՝ պաղպաղակի պնակիկներ իրենց առջև ստուիկին վրայ՝ լուռ, ծովը կը դիտեն, չեն խօսիր։ միշտ կը դիտեն միենոյն ծովը, կամ՝ իրենց մօտէն անցնողները։

Գեոատի կինը Նուարդ, որ երիտասարդին եղբօրը հետ նոր պսակուած էր՝ լուռ թիւնը խզեց։

— Նշան, ի՞նչ կը մտածես։

— Դուն ի՛նչ կը մտածես, Նուարդ։ Եւ նորէն լռեցին, կարծես մտիկ ընել կ'ուզեն ալիքներուն մըմունջը։

Պահ մը վերջ նորէն մեծ շունչ մ'առաւ Նշան և բացազանչեց։

— Գեղեցիկ իրիկուն։ և նայուածքը բաժնեց ծովէն ու անոր վրայ զբօսնող մակոյկներէն և սալդաներէն։

— Ձէ՛, գեղեցիկ չէ՛ իրիկունը, երբ մանաւանդ մէկը մտածու՞մ մ'ունի, ինչպէս դուն։

Նորէն լռեցին։

Նորէն պահ մը ետը՝

— Խօսէ՛ Նշան, ըսաւ Նուարդ և դգալը կամացուկ մը դատարկ սլակկին զարկաւ։

— Լուռթիւնը, Նուարդ, արդէն անոյշ խօսակցութիւն մ'է։ Ծովը գիտենք առանց խօսելու։

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, դուն բան մը պիտի ունենաս, քանի մը օրէ ի վեր զքեզ բոլորովին փոխուած կը գտնեմ, դէմքիդ վրայ ալ չեմ տեսներ սովորական ժպիտդ։

— Ձէ՛, Նուարդ։

— Այո՛, Նշան։

Յիրաւի, քանի մ'օրերէ ի վեր եղեռնային մտածումներու մէջ կը խարխափէր Նշան. ան կը խորհէր իր եղբայրն սպաննել, անոր կնոջ, Նուարդին հետ պսակուելու համար։

Նշան չկրցաւ իր զգացումներուն յաղթել, երբ մանաւանդ հրապարակի վրայ իրեն յայտնի էր գիւրին միջոցը՝ իր եղբայրն անյայտացնելու, առանց ո՛ր և է պատասխանատուութեան։ Գիտէր ինք թէ ամէն օր հայեր կը մատնուէին կառավարութեան՝ իրը Դրօշակեան և կամ իրը Հնչակեան, և մատնիչներն ալ կը վարձատրուէին։ Նշան իրեն մեծ վարձատրութիւն համարեց Նուարդը կնութեան առնելը։

Նշան ո՛չ միայն իր եղբօրը Դրօշակեան ըլլալը գիտէր, այլ նաև իրեն յայտնի էր այն ծածուկ խորշը՝ ուր կը գետեղէր Ժընեւէն ստացած նամակները և Դրօշակները։

Աւ վայրկեան մը՝ մատնըլութեան դիւրին միջոցներուն մէջ հրճուեցաւ, իր կրքին բուն ազդեցութենէն խելագարեցաւ, և մօթին աւ սրտին մէջ յղացաւ ահռելի ուճիւրը գործել Նուարդին համար։

Գիշեր էր, երբ միայնութեան մէջ Նշան առաջին անգամ՝ իր հոգեկան ցաւերուն մէջ արհարմարեց կեանքը, աշխարհը, պատիւը, և այդ վայրկենին ուզեց նա որ Աստուած մը գոյութիւն չուենայ իր սամնազաղտնի, մութ գիշերին մէջ ծրագրուած սև ոճիւրը չտեսնելու համար։ և յետին վատութեամբ նա որոշեց իրագործել իր վայրկենական մտածումը։ Եւ ահա նոյն պահուն կեանքն ալ անուշ-ցաւ իրեն համար, աշխարհս ալ ժպտեցաւ. ալ պիտի չմեռնէր։ Եւ օրէ օր իր ծրագրած ոճիւրին անգործադրութիւնը իր հոգեկան տագնապնեքը կ'առաւելուր։

Նուարդն ալ, ապահով՝ հաւան էր Նշանին գաղտնի մտածման. բայց նա կրրնամը երևակայել թէ ինքը արժանիք մը պիտի ունենար եղբայրը եղբօր դէմ դաւելու։

*

Այն «Ինդեցիկ իրիկուն»էն երկու օր ետք, երբ արդէն պատուաւոր ընտանեաց անդամները իրենց տունները կը քաշուէին, Նշան, արագ քայլերով, և միանգամայն կարծես մտամուրդ կ'երթար շեշտակի:

Կուրծքին վրայ, զգեստներուն տակ իր եղբորը Դրօշակներն ու նամակներն ունէր. և կ'երթար իր հարազատը սպաննելու աւանդաւոր միջոցներով: Իր դիմաց, այդ վայրկենին ամենամեծ թշնամին էր իր փոքր եղբայրը. մոռցաւ նա թէ սուրբ զօր մը՝ մայրական սիրով հիւսուած երկու եղբայրներու սրտերը կապած էր, չէր խորհեր այդ պահուն թէ կեանքի վայելքը վայրկենական և վաղանցուկ է, իր ոճիրը շուտով զինքը տանջել պիտի սկսէր:

Հասաւ նա Երեւոնիին տունը և դողդողացող ձեռքով զրան թակը բռնեց, բայց շուտով զայն ձգեց:

Ո՛չ ոք եկաւ դուռը բանալու, վասն զի տնեցիներէն ոչ մէկը լսեց այդ առաջին հարուածը:

Նշան այդ վայրկենին սթափեցաւ. զուլտիւն մ'անցաւ իր տաք գլուխը շոյեւրով: «Մատնիչի մը դէրը կը կատարեմ արդեօք» խորհրդածեց ինքնիրեն. և յետոյ, աւաղ, շուտով ինքն իրեն սիրտ տուաւ. «Չըլլայ թէ ունայնամտութեամբ երջանկութիւնս ձեռքէ հանեմ. այս հարուածն է որ աշխարհը ինձի պիտի դարձնէ», ըսաւ և ակամայ ուժով հարուած մը տուաւ: Շուտով դուռը բացին:

— Էֆէնտին կ'ուզեմ, ըսաւ Նշան ինքն իրեն սիրտ տալով:

Երեւոնիին եկաւ, և առանձնացան սենեկի մը մէջ:

— Էֆէնտի, ես Գատրգեղցի եմ:

— Ընչ. ինչ է:

— Եկած եմ կեանքս փրկելու:

— Այդ ալ լաւ:

— Անհատիկ էֆէնտի. և կուրծքին վրայի Դրօշակներն ու նամակները հանեց:

— Եղբայրս երկու տարիէ ի վեր Դրօշակեան է, վտանգաւոր թերթեր ու նա-

մակներ կ'ընդունի. հազար անգամ խրատած եմ զինքը որ ճամբան վտխէ, այդ սեսակ թղթեր չմտցնէ տանը մէջ, վախնալով նաև ինձի գալիք վտանգէն:

Երեւոնիին որ գրեթէ կատաղած, բռնաւոր աչքերով մտիկ կ'ընէր, յանկարծ կտրեց խօսքը.

— Կորսուէ՛ սրկից, գոռաց. և այնպէս ուժով հրեց՝ որ Նշան ինքզինքը դրանքով գտաւ և աւելի՛ գրգռուած՝ մեկնեցաւ:

Երկրորդ օրը նամակներն ու Դրօշակները առած Չարդիլէ գնաց և զանոնք զլիսաւոր պաշտօնեային յանձնեց:

— Էֆէնտի, կեանքս վտանգէ ազատելու և ինչպիսիքս մեր կայսեր հաւատարիմ ծառայ կացուցանելու համար՝ ահա վրտանգաւոր թերթեր ու նամակներ:

Պաշտօնեային ժպիտով ինքուն ինքնէն մը ետք՝ իսկոյն իր Երեւոնի թարգմանը կանչեց:

Երեւոնիին երբ սենեակ մտաւ և հոն տեսաւ նախընթաց իրիկունն հրէջը, աչքերը բոցավառած անոր ուղղեց. և կարծես նորէն պիտի ըսէր «Կորսուէ՛ սրկից». բայց այլ ևս ինքն ու անմեղ զոհը մատնիչին ծուգակն ինկած էին: Պէտք էր թարգմանը ըլլալ անոր ահռելի ոճրագործութեանը:

Բայց և այնպէս Երեւոնիին ի սկզբան փորձեց քանի մը առարկութիւններով ազատել մատուած զոհը. զլիսաւոր պաշտօնեային դարձաւ.

— Էֆէնտի, ըսաւ, ո՛վ կ'ապացուցանէ թէ այդ թղթերը ու թերթերը իր եղբորը ըով գտած է:

Պաշտօնեայն դեռ չպատասխանած՝ Նշան հեզնելով հարցուց.

— Տասներկու ժամուան մէջ կաշնորդ առիւր: Եւ պաշտօնեայն խոժոռ աչքերը Երեւոնիին դէմքին վրայ դարձնելով՝ աւելի ժպիտով մի ըսաւ Նշանին.

— Զատակա, ձգէ առոնք, հասցէդ տուր և գնա. վերջը նորէն կը տեսնուինք:

Երկրորդ օրը Նշանին եղբայրը շղթա-յակապ բանտ տարին, ուր նա օրերով ծեծի, չարչարանքի ենթարկուեցաւ. աւրիւնը որ կը քամուէր իր մարմնէն՝ չկր-

ցաւ երբեք անոր բերնէն վտանգաւոր խօսք մը հասնել տալ:

Հինգերորդ օրը բանտապանը առտուն կանուխ երբ մատնուած զոհին հասցը կը տանէր՝ տեսաւ դիակ մը որ չէր լսեր իր ձայնը: Թշուառ երիտասարդը ինքզինքը խղղած էր վտանգաւոր գաղտնիքներ չը- յայտնելու համար. և սենեկին մէջ թռ- դուցած էր քանի մը սող գրութիւն, ու- րով իր մատնիչը կ'անիծէր և Նուարդը Նշանին խնամքին կը յանձնէր:

Հագիւ թէ երկու ամիս անցած էր՝ Նուարդը ու Նշան քահանային դիմաց գլուխ գլխի տուած՝ ուժով ձայնով մը կ'ըսէին «այո՛ յները՝ իրարմէ անբաժան ապրելու հրամանին վրայ:

Ու անկէ ետք Նուարդ ու Նշան երբ քովքովի Մօտայի կանաչներու վրայ կը ճեմէին և զուարթ դէմքով ժպտուն ծովը կը դիտէին, ու կը բացագանչէր Նշան «Գեղեցիկ իրիկուն», Նուարդ այլևս լուռ չէր մնար, ինքն ալ կը կրկնէր «Գեղե- ցիկ իրիկուն»...:

*
**

Անցան տարիներ. Հուրիյէթ է. «Սառ- կին մատնիչները, կեցցէ Գոմիդէն, կեցցեն Յեղափոխականները»: Ժողովրդեան այս աղաղակներէն սարսափահար՝ շատ մը մատնիչներ ժամ մ'առաջ իրենք գիրենք Յեղափոխական արձանագրեցին. ու լսէիք այս ինչ կամ այն ինչ անձը, Համիտի ինկալովու զբազէտը, Յեղափոխութեան հակառակորդ հրապարակագիրը՝ իր ա- նուան իրը մականուն գործածել կ'ախոր- ժի Հնչակեան, Գրօշակեան և այլն կո- չուաները:

Նշանն ալ գրուեցաւ. և ինքն էր մէկը այն դրամաշորթներէն՝ որոնք (սամանեան նաւատորմին վրայ նաւեր աւելցնելու հա- մար ժողովրդեանէն դրամ հաւաքեցին):

Նշան չէր մոռցած Ներունին, և ուզեց գանձանակը անոր երկնցնել գէթ օրուան մը «կորսուէ՛ սըկից» խօսքին վրէժն առ- նելու համար: Հիմայ ան պիտի չյանդգնէր նոյն բառերը կրկնել իրեն՝ իշխանական ձայնով մը, քանի որ ինք Գոմիդէն իրեն ապաւէն ունէր:

Նշան երբ պնակը երկնցուց Ներունիին՝

— Կորսուէ՛ աչքես, գոռաց նա այն շեշտով՝ ինչ որ տասը տարի առաջ:

Բայց այս անգամ Նշան չկորսուեցաւ. ալ ձեռքը վեց հարուածեանին տանելով սպառնաց.

— Գիտցի՛ր որ Գոմիդէն կը նախա- տես:

Ներունին կանխեց իր վեց հարուա- ծեանը հանելու և ըսաւ.

— Տեղդ անշարժ կեցիր, թէ չէ՛...

— Անցան այդ օրերը... ըսաւ Նշան ծաղրական շեշտով մը և մեկնեցաւ, քանի մը անգամ իր կատաղի աչքերով դէմքը դէպ ի Ներունին դարձնելով:

Նշան երկրորդ օրը պատերազմական ատեանին դիմեց և ամբաստանեց Նե- րունին իրրեւ մատնիչ իր եղբորը, և քիչ ժամանակի մէջ շատ դիւրութեամբ գրտ- նուած ամբաստանութիւններով աքսորուե- ցաւ նա իրր մատնիչ, քանի որ Թարգ- մանը եղած էր Նշանին:

Էւ երբ առաջին անգամ, Հուրիյէթի այդ զոհը իր առաջին նամակը գրեց, յի- շեցի այն խօսքերս որ ըսած էի Շիշլիի հայ-նահատակներուն հողակոյտին վրայ...

Հ. Մ. ՊՈՍՏՈՒՄԵԱՆ

